

EKREM HAKKI AYVERDİ (1899-1984)**ABSTRACT**

Ekrem Hakkı Ayverdi (1899-1984), was a leading Turkish art historian, architect and restorator, and also an impassioned collector of Ottoman calligraphy and art works.

He was born in 1899 in Istanbul, Şehzadebaşı and passed away on 29 April 1984. After having graduated from the *Mühendis Mektebi* "School of Engineering" in 1920 -actually İstanbul Technical University-, he worked for a short time in the Municipality of Istanbul, but quitted his functions a few years later and then worked independently as an architecte, restorator and also a contractor until the year of 1950. During this periode, he was completely involved to built various buildings and constructions. He restored also a record number of historic edifices - palaces, public buildings as hammams, covered bazaars, aqueducts, fountains- in Istanbul, Bursa, Edirne as well as other cities of Turkey, especially on Thrace. One of most important and longest work of Ekrem Hakkı Ayverdi was the restoration and renovation of the different sections of the Topkapı Palace which continued from 1935 to 1945; among them: the Gate of Salutation, the Gate of Felicity, Imperial Council Chamber, Ağalar and Beşir Ağa Mosques, Imperail Kitchens and Stables, Apartements of the Sultan's Favorites, etc. As Ayverdi says in an interview, due to these works, he was specialized in construction techniques and building characteristics of the different periodes of Ottoman architecture.

After 1950, Ayverdi consacred his time to researchs and surveys on Ottoman Architecture. He published monographs, many articles on the conservation of monuments, etc., books on architecture and a serie of maps on the historical topography of Istanbul in the XIXth century. One of he most important works of Ayverdi, is his opus of eight volumes on the history of Ottoman architecture. The first four volumes for early Ottoman architecture from the XIIth century up to the end of Mehmet the Conqueror's reign (1451-1481), and the four volumes Ottoman architecture in the former European territories of the Empire. He was also published with Prof. Ömer Lütfi Barkan a very precieuse study concerning the pious fondations of Istanbul in the XV-XVI centuries, entitled "Cadastral Registers of Istanbul Foundations / *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*".

Ekrem Hakkı Ayverdi was also an important collectioner of the Ottoman calligraphy -Korans, calligraphic panels, prayers books, *muraqqas*- and traditional Ottoman art works; like vests and covers with talisman, seals, tiles and tile panels, plates, cups, etc., embroideries, bindings, hand painted fabrics, *çeşmibülbül*s (a traditional glass art), Koran covers, bowls, ewers, bottles, jewelry boxes, gilded copper metalwares, Edirnekâri works, silver objets, paintings and many others as well.

Ayverdi was also founded of "Kubbealtı Academy Foundation of Culture and Arts / *Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı*" with the contribution of his late sister Sâmiha Ayverdi and his late wife İlhan Ayverdi. He donated all his collection to this association. From 1952 to 1983, he had been also the chairman of Istanbul Conquest Association / *İstanbul Fetih Cemiyeti* and established with literary historian and writer Nihat Sami Banarlı, Institute of Yahya Kemal and Istanbul / *Yahya Kemal ve İstanbul Enstitüsü*.

Ekrem Hakkı Ayverdi (1899-1984)

R. FİLİZ ATAY*

► 1. Giriş

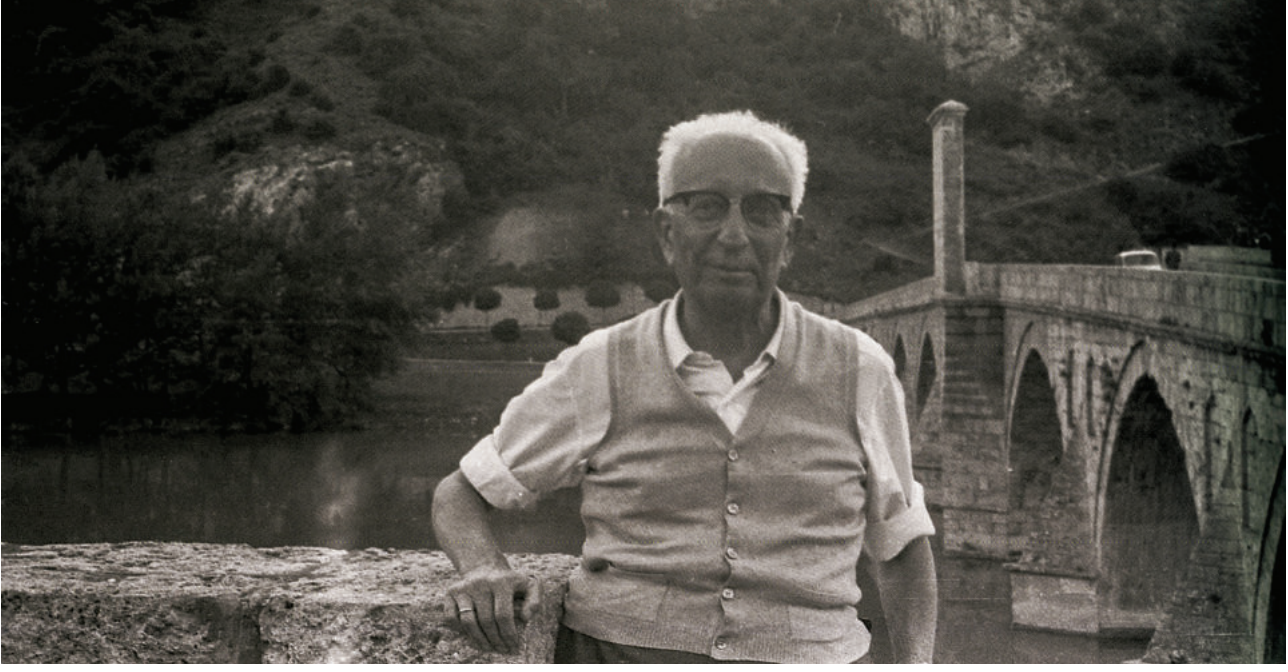
Cumhuriyet döneminin mimarlık tarihi ve restorasyon alanlarındaki en önemli adlarından olan Ekrem Hakkı Ayverdi, 85 yıllık ömründe yetkin bir mimar, restoratör ve mimarlık tarihçisi olmasının yanı sıra,

önemli bir güzel yazı (hat sanatı) ve antika koleksiyoneri olarak da tanınmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi ayrıca, İstanbul Fetih Cemiyeti'nin otuz yıl süreyle başkanı ve bu kuruma bağlı Yahya Kemal Enstitüsü (Edebiyat tarihçisi ve yazar Nihat Sami Banarlı ile) ile İstanbul Enstitüsü'nün kurucusu ve üyesi olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda kardeşi Sâmiha

Ayverdi ve eşi İlhan Ayverdi ile 1970 yılında Kubbealtı Cemiyeti'ni kurmuştur. Bu dernek, 11 Ağustos 1978 tarihinde bugün de faaliyetini sürdüren "Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı" adını almıştır.

Ayverdi, 1899 yılında İstanbul, Şehzadebaşı'nda dünyaya gelmiş; ilk eğitimini Dârü't-Tedris ve Hadîka-i Meşveret okullarında yapmış, lise

* R. Filiz ATAY, Y. Mimar, İBB KUDEB, e-posta: atayfiliz@gmail.com.

Ekrem Hakkı Ayverdi Drina Köprüsü'nde, Vişegrad - Bosna, 1976 (Kaynak: Ekrem Hakkı Ayverdi, Mimar, Restoratör, Koleksiyoner... (İAE, s. 84)**

Ekrem Hakkı Ayverdi, 85 yıllık ömründe yetkin bir mimar, restoratör ve mimarlık tarihçisi olmasının yanı sıra, önemli bir güzel yazı (hat sanatı) ve antika koleksiyoneri olarak da tanınmıştır.

Ekrem Hakkı Ayverdi, Sâmiha Ayverdi ve İlhan Ayverdi ile Venedik'te, 1969 (İAE, s. 83).

öğrenimini Vefa Sultanîsi'nde tamamladıktan sonra Mühendis Mekteb-i Âlîsi'nde, yani bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğrenim görmüştür.¹ Bu okuldan 1920 yılında mezun olan Ayverdi, bir süre İstanbul Şehremâneti'nde çalışmış, daha sonra mimar ve müteahhit olarak meslek hayatına devam etmiş, 1950 yılına kadar küçük çaptaki sivil yapıların yanı sıra, birçok kamu yapısı, köprü, yol vd. inşa etmiştir. Ayverdi yine bu

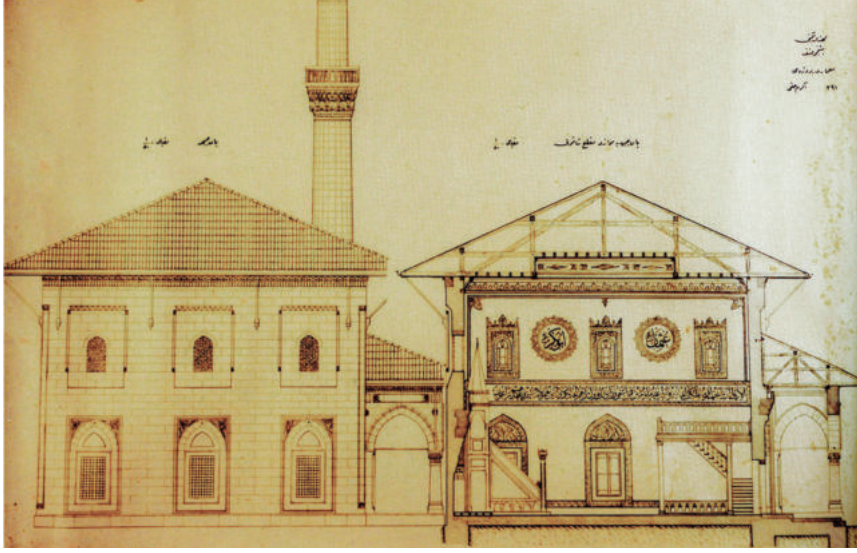
dönem zarfında, aralarında ülkenin en önemli mimari eserleri de olan bir dizi yapının restorasyon ve onarımını da gerçekleştirmiştir. Bu anıt mimari eserler arasında Topkapı Sarayı'nın birçok yapısı, Ayasofya Müzesi, Selimiye Camii, Üç Şerefeli Camii, Eski Camii, Bozdoğan (Valens) Sükemeri, vd. bulunmaktadır. Ayverdi, 1950'lerden sonra yoğun bir biçimde özellikle Osmanlı Mimarisi üzerine araştırmalar yapmaya başlamış, vefatına kadar çok sayıda

inceleme, kitap ve makale yayımlamıştır. Ayverdi, "Kubbealtı Akademi Mecmuası", "Türk Edebiyatı Dergisi", "İstanbul Enstitüsü Dergisi", "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni", "Yeni Sabah Gazetesi", "Milliyet Gazetesi" gibi çeşitli dergi ve gazetelerdeki yazılarında, Anadolu Uygarlıklarından Osmanlı Mimarisi'ne, Boğaziçi Köprüsü'nden Venedik Tüzüğü'ne, pek çok konuya kendine özgü bir yaklaşım ve üslupla değinmiştir.² Yukarıda da

** Makalede kullanılan görseller Ayverdi Enstitüsü Arşivi'ne aittir. Kaynak: Ekrem Hakkı Ayverdi 1899-1984, Mimarlık Tarihçisi ve Restoratör, Koleksiyoner, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (İAE) yayını (Sergi Kataloğu), İstanbul, 2014.

¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, Makaleler, İstanbul Fetih Cemiyeti yayınları, 1953, s. VIII-IX. (Makaleler)

² Gürhan Tümer, URL: <http://www.ekremhakkiaayverdi.com/basinda-ekrem-hakki-ayverdi/5-ekrem-hakki-ayverdi.html>; ayrıca bkz. URL: Mimarlık Dergisi, sayı 335, Mayıs-Haziran 2007: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&ReclD=1334>.

Solda: Ayverdi'nin Mühendis Mektebi'nde hazırladığı bir cami projesinin kesit ve yan cephesi (İAE, s. 88); sağda: giriş cephesi Mart 1920, (İAE, s. 86).

bahsedildiği üzere Ayverdi'nin bir diğer ilgi alanı, hat örneklerinden ve Osmanlı dönemi sanat eserlerinden oluşturduğu zengin koleksiyonudur. Kendisine kayınpederinden intikal eden hat sanatı ve Kuran-ı Kerim örneklerini tezhip ettirerek ya da ciltleterek koruma altına almış,³ bilahare muhtelif sanat eserlerinden örnekleri de -Beykoz işleri, çiniler, tablolar, mobilya, dokuma vd. koleksiyonuna katmıştır. Kendisinin sanat ve kültür hayatımıza bir diğer katkısı da, Fatih'teki evinde ayda bir defa düzenlediği ve 1983 yılına dek süren

Encümen-i Dâniş toplantıdır. Bu toplantıların gündemi önceleri belirli olmayıp farklı konular üzerinde görüş alışverişi yapılyorken ilerleyen zamanlarda bu usul değişmiştir; belirli bir konuyu anlatmakla görevlendirilen uzmanın konuşmasından sonra, soru ve cevaplarla tarih, sanat vb. konular derinlemesine irdelenmekteydi. Bu toplantılara katılanlar arasında Oktay Aslanapa, Sâmîha Ayverdi, Cemil Meriç, Uğur Derman, Tahsin Banguoğlu gibi isimler vardı. Ekrem Hakkı Ayverdi'ye 1979 yılında İstanbul Üniversite-

si Edebiyat Fakültesi tarafından Türk sanatına hizmetleri için fahri doktora unvanı verilmiştir. Aydınlar Ocağı 17 Kasım 1979'da kendisine Üstün Hizmet Armağanı'nı; 18 Eylül 1981 tarihinde de İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi Enstitüsü Prof. Dr. Kâzım Çeçen eliyle Üstün Hizmet Berati'nü vermiştir. Prof. Dr. Çeçen "Bu zâtn ilim sâhasında yaptıklarını ve meydana getirdiği eserleri ancak bir enstitü yapabiliirdi" demiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi, 24 Nisan 1984 günü İstanbul'da vefat etmiştir.

2. Ekrem Hakkı AYVERDİ'nin Mimarlık ve Restorasyon Alanındaki Çalışma ve Araştırmaları ile Yayımladığı Eserler

Ayverdi, İstanbul Belediyesi'nde (o günkü adıyla İstanbul Şehremâneti) kısa süreli bir memuriyetten sonra elli yaşına dek serbest çalışmış, mimarlık ve müteahhitlikle hayatını sürdürmüştü, 1950 yılından itibaren de Türk mimarlık tarihi konusundaki araştırmalarını yoğunlaştırmış ve *Fatih Devri Mimarisi*, *Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri*, *Şehrin İskâm ve Nüfusu*, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, *Avrupa'da Osmanlı Mimarisi*, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* (Prof. Ömer Lütfi Barkan'la beraber) gibi konularında çok önemli

kaynaklar olan inceleme, makale ve kitap çalışmalarını yayımlamıştır.

Ekrem Hakkı Ayverdi 1950'ye dek süren yaklaşık otuz yıllık faal mimarlık yaşamında, aralarında Bursa Vilayet Konağı (1923), Maliye-Defterdarlık Binası (1924), Vilayet Matbaası (1925), İpekş Fabrikası (1926); İstanbul Bağdat Caddesi Kadıköy-Kartal arası yol inşaatı, Emirgân Boyacıköy ve tasarımı kendisine ait olan Heybeliada Camilerinin inşaatı, İstanbul Üniversitesi'ne ait Rasathane ve Biyoloji Enstitüsü binaları, İstanbul'da

Vakıf Gureba, Haseki ve Cerrahpaşa hastanelerinin bazı bölümleri, Taksim Belediye Gazinosu vd. bulunan birçok yapının inşaat ve onarımı, ayrıca İstanbul Üniversitesi merkez binasının orijinal bezemeli tavanlarının restorasyonu, Kadıköy Halkevi (bugünkü Adliye binası); yanı sıra Bozdoğan Kemeri, Lâleli Camii, Edirne'deki birçok anıt eser ile Osmanlı dönemine ait küçük ölçekteki diğer cami ve mescitler, Topkapı Sarayı'nın muhtelif bölümleri, Ayasofya Müzesi, Havsa Sokullu Camii vd. tarihi yapıların

³ Ekrem Hakkı Ayverdi 1899-1984, *Mimarlık Tarihçisi ve Restoratör, Koleksiyoner*, ed. M. Baha Tanman, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (İAE) yayını (Sergi Kataloğu), İstanbul, 2014, s. 27-32. (İAE)

Üstte solda: Ayverdi'nin Topkapı Sarayı Restorasyonu'na dair belgesi, TSM, Ocak 1942 (İAE, s. 102)

Üstte sağda: Gazanfer Ağa Külliyesi Restorasyonu 1943 - 1950 (İAE, s. 95).

Solda: Aynı Külliye'ye ait sebil (İAE, s. 97); sağda: Külliye'nin Atatürk Bulvarı'ndan görünümü (İAE, s. 126).

restorasyonlarını gerçekleştirmiştir.⁴ Ayverdi, aynı zamanda çoğunlukla İstanbul'da olmak üzere önemli sayıda konut, köprü ve yolun inşaatını yapmış; kendi ifadesiyle bütün bu çalışmalar sayesinde farklı dönemlere ait inşaat teknikleri ve yapı özelliklerini de derinlemesine inceleme imkânını bulmuştur.⁵

Ayverdi'nin restorasyon ve uygulama çalışmaları daha ayrıntılı ele alınacak olursa, birçok mimari eserin korunarak restore edilmesi ve yeniden işlev vermesi konusunda önemli katkıları olduğu görülecektir. Bazılarını yeni mezun bir mimar olarak gerçekleştirdiği bu çalışmalar arasında; 1922 yılında Zeynep Hanım Konağı'nın İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'ne, Mimar Kemâlettin Bey'in eseri Medresetü'l Kuzzât'ın (Hukuk Fakültesi) Dârülfünun Kütüphanesi'ne (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi) dönüştürülmesi, yine 1922 yılında Mühendis

Ali Paşa'nın inşa ettiği Harbiye Nezareti'nin onarımı, yine aynı yapının 1933 Üniversite Reformu sonrasında bu kez Dârülfünun'dan Üniversite'ye geçiş için restore edilmesi sayılabilir.⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi'nin 1935-1945 yılları arasında gerçekleştirdiği uygulamalar arasında en önemlisi, o dönem terk edilmiş bulunan ve kısmen harap haldeki Topkapı Sarayı'nın muhtelif bölümlerinin restorasyonu işidir. Ayverdi'nin yönetiminde; Saray'ın Orta Kapı, Akağalar Kapısı, Zülüflü Baltacılar Koğuşu, Hazine Dairesi, Kubbealtı, Fatih Köşkü, Aşçılar Koğuşu, Mutfaklar, Raht-ı Hümayun Hazinesi,⁷ Sofa Köşkü, Harem Ağaları Koğuşu, Valide Sultan Dairesi, Şehzadeler Dairesi vd. kısımlarında kapsamlı restorasyonlar yapılmıştır. Ayverdi, Saray'da geçmişte yapılan onarımlara ilişkin olarak "Osmanlı Âbidelerinin Restorasyonları" başlıklı makalesinde şu hususlara dikkat çekmektedir:⁸

Topkapı Sarayı'nda, eski devirlerde yapılan restorasyon ve tâdiller (onarımlar), inşâsından bir 30 sene sonra, 1509 zelzelesinin hemen ardından başlar. En ehemmiyetlisi de matbahlarda (mutfaklar) yapılanlardır... Bundan sonra matbahlarda yapılan bir ilâve restorasyon, kubbeli yerlerin önündeki çatılı kısım yerine, Mimar Sinan tarafından yapılan mahrûfî (konik) külâhlı kısımlardır...

Fâtih Devri Harem Dâiresi'ne Kânûnî, Hünkâr Sofası'nı eklemiştir; Saray'ın en büyük sofası budur. III. Sultan Osman zamanında yapılan şatafatlı rokoko tezyînât (süsleme), çehresini ne kadar bozmuş olursa olsun, sofanın ihtişamını örtememiştir...

III. Sultan Murad'ın, Harem'in İkinci Avlu'ya açılan Araba Kapısı'nda, Dolaplı Taşlık'ta, Zülüflü Baltacılar'da bir takım tâdîlât yaptırıldığı kitâbelerinden bilinmektedir...

Topkapı Sarayı'nda yapılan en umumi ve büyük restorasyon IV. Sultan Mehmed zamânına âittir.

⁴ İAE, s. 36; Makaleler, s. XV - XVIII.

⁵ İAE., s. 35.

⁶ İAE, s. 37; Makaleler, s. XVI, - XVIII; 100 Yaşında Bir Osmanlı Ekrem Hakkı Ayverdi ve Osmanlı Mimarisi Sempozyumu, 4 Aralık 1999, Ankara, yay. haz. Ayşe Topuz, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı yayını, s. 183 -203. (100 Yaşında Bir Osmanlı...).

⁷ Osmanlı sarayında, has ahırda en kıymetli ve murassa eyer takımlarının korunduğu hazine dairesi.

⁸ Makaleler, s. 81 - 85 ve devamı.

Harem’de çıkan yangından sonra yapılan bu restorasyon, Dolaplı Taşlık, Harem Ağaları Taşlığı, Harem Ağaları Camii, ve Dâiresi’nde, Şehzâdeler Mektebi, Vâlîde Taşlığı’nda, Vâlîde Sofası’nda ve Odası’nda, Ocaklı ve Çeşmeli sofalarda izlerini taşımaktadır. Bunlar esâsi bozmamakla berâber, sathlarda, çinilerde, süslemelerde oldukça farklı tutumlar, süse ve âlâyîşe (gösteriş) kaçış göstermektedir...

Ayverdi, bu makalesinde ayrıca İmparatorluğun ilk payitahtları olan Bursa ve Edirne’deki anıt eserlerin 18. yüzyıla dek geçirmiş olduğu restorasyonlar ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Yazar, padişahlar ve saray mensuplarının inşa ettirdiği camilerin yanı sıra, hamam, saray, türbe, medreselerin de düzenli olarak onarımdan geçtiğini, kimi zaman uygun malzeme bulunamaması, özgün olanın yerine farklı ve nispeten daha gösterişli uygulamalar yapılması ya da Bursa Ulu Camii örneğinde olduğu gibi mali güçlükler yüzünden aksaklıklar yaşanması gibi sorunlara rağmen, sürekli bir inşaat ve restorasyon faaliyeti olduğunu, hatta özellikle ilk dönemlerde mali zorluklarla karşılaşılrsa dahi, devletin kudretini göstermek amacıyla yeni yapıların yapılmasına önem verildiğini aktarmaktadır.

Ayverdi ayrıca, 18. yüzyılda Edirne Üç Şerefeli Camii’nin minareleri, Fatih Camii’nin harim (ana mekân) bölümü, Edirne Sarayı gibi önemli restorasyon uygulamalarının yapıldığını, ancak aslına sadık kalınmadan yapılan bazı onarımların bu anıt eserlere zarar verdiğini örneklerle açıklamaktadır. Ayverdi 19. yüzyılda yapılan restorasyonlara ilişkin olarak; Topkapı Sarayı’ndaki uygulamaları ve ağırlıkla Bursa’daki eski eser restorasyonlarını değerlendirmektedir. Osman Gazi ve Orhan Gazi türbeleri, Hüdâvendigâr Türbesi, Orhan Camii, Yıldırım Camii, Yeşil Camii, Âtik Ali Paşa Medresesi gibi eserler kötü ve kısmî onarımlar geçirmiş, yapılan eklentiler özgün üsluba ve yapıların karakteristik mimarisine ters düşmüştür; Ayverdi, bu yapılarla özellikle aslına uygun olmayan kalem işlerine dikkat çekmektedir.

Ayverdi, İstanbul’da 20. yüzyılda yapılan önemli restorasyonların 1894 depreminden ya da Tarihi Yarımada’daki büyük yangınlardan sonra başlatıldığını ifade etmektedir. Depremde yıkılan camilerin yerine özgün plan ve formun dışına çıkılarak, daha basit bir mimari tarzda yapılar inşa olunmuştur. Ayverdi, Sultan II. Abdülhamit’in emriyle başlatılan Kapa-

Topkapı Sarayı Restorasyonu 1935 - 1945: Baltacılar Koğuşu (İAE, s. 109).

Topkapı Sarayı Restorasyonu 1935 - 1945: Fatih Köşkü Revakları (İAE, s. 115).

Topkapı Sarayı Restorasyonu 1935 - 1945: Sofa Köşkü (İAE, s. 123).

Topkapı Sarayı Restorasyonu 1935 - 1945: Babüsselam’ın solundaki kule (İAE, s. 105).

Topkapı Sarayı Restorasyonu 1935 - 1945: Solda: Adalet Kulesi (İAE, s. 106); sağda: Has Oda Revakları (İAE, s. 120).

Topkapı Sarayı Restorasyonu 1935 - 1945: Solda: Valide Taşlığı (İAE, s. 121); sağda: Raht Hazinesi bölümü (İAE, S. 113).

İçerdiği restorasyonunun yüzyılın başlarında yapılmış en önemli uygulama olduğunu belirtmektedir. Ayverdi, bir komisyon kurularak bu büyük kompleksin onarımına başladığını, ancak süreç içinde dışarıdan müdahalelerle, örneğin Bedesten ve Kalpakçılar yolunda yapılan orijinaline sadık olmayan eklentiler ya da eklektik değişikliklerle çarşının bütünlüğünün zedelendiğini yazmaktadır.

Ayverdi, 1935'lerde başlatılan uygulamaları eleştirirken, eski eser restorasyonlarında tutulması gereken bilimsel yolu şöyle özetlemektedir;⁹ ayrıca devlet eliyle yapılanların yanı sıra, 1950'li yıllarda kişi ya da kurumlar tarafından yapılan uygulamalarla da pek çok yapının kurtarıldığına dikkat çekmektedir:

- Âbidelerin bir kütüğü hazırlansa,
- Târîhi araştırılıp devirleri tesbît olunsa,
- Geçirdiği restorasyonların mahiyeti meydana konsa,
- Rölöveleri yapıлып onun üzerinde restitüsyon veyâ restorasyon kararları verilse,
- Bunlara göre bir tasnif yapıлып bir âbidenin hangi kısımlarının ihyâsı lâzım geldiğine ve hangilerinden başlanacağına karar verilseydi, millî bir hareket olur ve bundan kültürümüz, pek ziyâde kazanırdı...¹⁰

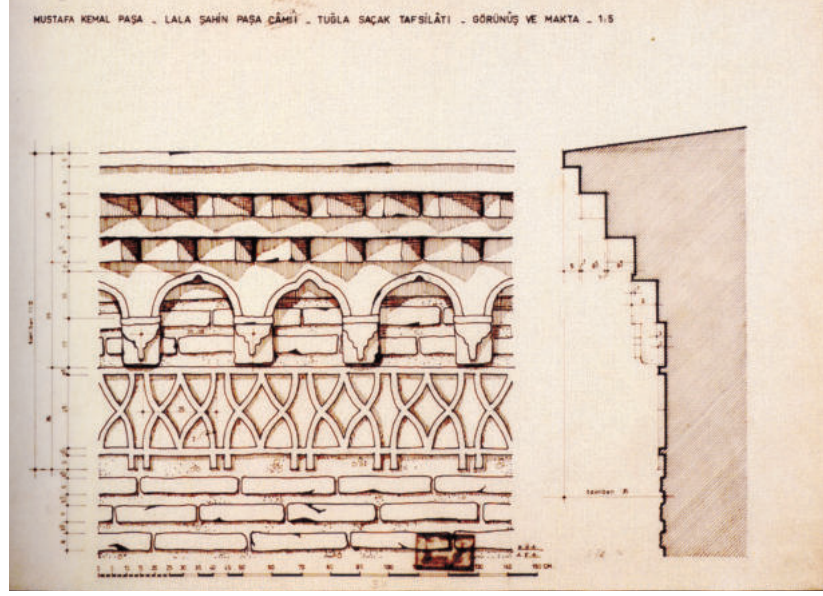
Ayverdi, bu dönemde yapılan restorasyon uygulamalarını yerinde ve aslına uygun bulsa da, birçoğunu sertçe eleştirmekte, eski eserlerin özgün halinden uzaklaştırılıp adeta yeniden yapıldığını, iyi niyetle olsa bile çoğu uygulamanın

estetikten uzak ve noksan kaldığını örneklerle açıklamaktadır. Bunlardan bazıları kendi ifadesiyle şu uygulamalardır:

...İlk elden yapılan bir restorasyon Beyoğlu Caddesi'ndeki Ağa Câmiî'dir. Duvarları ve örtüsü ilk yapıdadır. Fakat bu kâdim (eski) bedene öyle bir kılıf giydirilmiştir ki, şaşmamak kâbil değildir... Edirne yakınındaki Hafsa Camii'nin duvar ve kubbeleri ve revâkı yıkılmıştı, ... câmiin revâkı yapılmayınca güdük ve tesirsiz bir hâlden kurtulamadı... İstanbul Sultan Selim Câmiî'nin... bu câmide pek büyük bir hata irtikâb olarak (yanlış yapılarak), sıva için hazırlanmış murçlu satırlar ile kesme taş kapı vesâire gibi aksamın köşelerine, sıvanın dayanıp sönmesi için mahsus bırakılmış dişler apaçık

⁹ Makaleler, s. 97, 98.

¹⁰ a.g.e., s. 97-98.

Solda: Bursa Hamza Bey Camii kesit (İAE, s. 99); sağda: Mustafakemalpaşa Lala Şahin Paşa Türbesi saçak detayı (İAE, s. 101).

ortada dururken, mevcut sıva kazıtılarak yüzler çıplak bırakılmıştır... Lâleli Camii'nde... eğer şadırvan avlusunda kahverengi boyalı çimento derz işlenmemiş olsa, çürük tuğlalar değiştirileceğine harçla taklid edilme-se ve en mühimi boya yerine horasan kullanılsa idi, kusursuz bir restorasyon elde edilmiş olurdu.¹¹

Ayverdi, yirminci yüzyılda-ki restorasyon uygulamalarının geçmiş yüzyıllarda yapılmış olanlarla fazla benzerlik taşımadığına dikkat çekmektedir. Eski eserlerin tamamına yakını vakıf malı olduğundan, yapılan onarımlar eserin vakfiyesindeki şartların yerine getirilmesinden ibaretti. Burada vakıflar hakkında kısaca bilgi verecek olursak: Vakıf müessesesinin Osmanlı Devleti'nde önemli sosyal, ekonomik ve kültürel işlevleri vardı ve İmparatorluk genelinde çok sayıda, önemli bir taşınmaz mal varlığına sahipti; bu yapı stokundan günümüze intikal edebilmiş olanların bugün neredeyse tamamı eski eser statüsünde tescil edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, eski

eserlerin korunması 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi (133. madde¹²), 1869 ve 1874 tarihli Asâr-ı Atıka Nizamnâmeleri -ki ilk iki yasa çok yetersiz kalmış, eski eserlerin tahrip edilmesini ve yabancılar eliyle yurt dışına kaçırılmasını çoğu zaman engelleyememiştir-yürürlüğe girmeden önce, vakıf sistemi içinde çözülmüştür. Vakfiyelerde vakıf eserin geleceği de garanti altına alınıyor, vakfın elde ettiği gelirin bir kısmı akarların ve vakıf eserin bakım ve onarımı için ayrılıyordu.¹³ Ancak vakıf kurumu, 17.-18. asırdan sonra çözülmeye başlayıp gelirleri düştüğünde bu yapıların icâreteyn (eski hukukta iki kirali vakıf) usulü ile sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Tanzimat'tan sonra da tapuya kaydedilerek önemli oranda vakıf elinden çıkarılmıştır. Osmanlı'nın son yıllarında, yukarıda sözü edilen düzenlemelerin çok yetersiz kaldığı anlaşıldığından, Türk müzeciliğinin kurucusu Osman Hamdi Bey bugün bu alandaki yasaların temelini teşkil eden 1884 tarihli Nizamnameyi

hazırlatarak yürürlüğe koydurmuştur. Bu Nizamname, bir öncekinden çok daha geniş kapsamlıdır; en önemli vasfı, eski eserlerin mülkiyetinin kayıtsız-şartsız Devlete ait olması ilkesidir, ayrıca 'eski eser'in kapsamlı bir tanımı yapılmıştır. Bu Nizamname, kültür varlıklarının tahrip olmasını engellemek için gerekirse kamulaştırma ve yurt dışına eski eser çıkışının yasaklanması gibi hükümleri ve ağır cezai yaptırımları içermekteydi.¹⁴

Cumhuriyet'in ilk on yılında vakıf eserlerle ilgili olarak düzenlemeler yapılmış, Osmanlı döneminde inşaatına başlanmış olan yapıların tamamlanması öngörülmüş, 1935 yılında çıkarılan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile de üzerlerinde tam bir denetim sağlanmıştır.¹⁵

Ekrem Hakkı Ayverdi, "Âbidelerin Bir Elden İdaresi" başlıklı 1956 yılında yayımladığı makalesinde,¹⁶ geçmiş kuşaklardan günümüze intikal eden mimari eserlerle ilgili olarak, kendi ifadesiyle "...memleket içinde veyâ bugün eski topraklarımızda kalmış olan

¹¹ a.g.e., s. 99.

¹² Bu maddeye göre: "Hayrat-ı şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye ve asar-ı mevzuayı hedm ve tahrib ve yahud bazı mahallerini kırıp rahnedar" edenler cezalandırılmaktaydı. Bkz. Ahmet Mumcu, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1969, c. 26, sayı 3-4, s. 68 ya da Ahmet Mumcu, URL: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/324/3226.pdf>

¹³ Halit Çal, URL: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1249/14313.pdf>

¹⁴ Ahmet Mumcu, URL: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/324/3226.pdf>

¹⁵ Davut Aydın, bkz. URL: http://www.degisimicinbagis.org/usrfiles/cumhuriyet_donemi_vakiflari_ve_vergi_muafiyetine_sahip_vakiflari_mali_analizi.pdf

¹⁶ Makaleler, s. 424.

eserleri korumanın, bir usûl dâhilinde istifadeyi mücîp tarzda imâr etmenin (yani belirli kurallar çerçevesinde bir işlev verilerek imar etmenin) lüzum ve imkânları husûsunda bütün tereddütleri izale etmeli (gidermeli)... Mîmârîmiz hiçbir zaman eskimeyecek yenilikleri sînesinde (içinde) saklamaktadır... Ayverdi, bu makalesinde gayrimenkul eski eserlerin farklı idarelerin mülkiyetinde olduğunu, bu durumun da restorasyon ve koruma açısından sorunlar yarattığını ve eski eserlerin yok olmasına yol açtığını örneklerle açıklamaktadır: ... “devlet veyâ evkaf ve diğer müesseseler ve eşhas (kişiler) elinde bulunan eski eserlerin hukûki aidiyetini (ait olma) tâyin edecek kanunları yapmak ve idârelerini tek bir teşkilâta bırakmak lâzımdır.”¹⁷ ...Târîhi bir duygudan mahrum idârelerin elinde kalan veyâ hiç sâhipsiz vaziyete giren âbide mahvolmuş demektir¹⁸... Yazar; abidelerin tarih bilinci ve sanat anlayışıyla, bu iş için özel olarak kurulmuş kurumlar eliyle yönetilmesinin kurtuluşları için tek çare olduğunun altını çizmekte ve diğer ülkelerden örnekler vermektedir: ...Vâkiâ (gerçi) buna en muhtaç biziz; fakat Avrupa memleketleri... âbideleri, teker teker nazar-ı itibâre (dikkate) almaya iktifâ etmeyerek (yetinmeyerek) “site nationale” (sit alanı) diye isimlendirdikleri... memleketin hususiyeti hâiz köşe bucağı ve tabii manzaralarını da muhafaza esaslarına tâbî tutmuşlardır. Bizim teklifimiz Fransızların “Service des monuments historiques” (Anıtlar Kurulu) dedikleri gibi bir teşekküldür...¹⁹

Ayverdi, bu kurumun doğal kültür varlıklarıyla da meşgul olması gerektiğini; başta Boğaziçi olmak üzere, kentlerin eski mahallelerini ve birçok yerleşimi kapsayacak hüviyette ve Başbakanlığa bağlı

olmasını, yanı sıra tarihçi, mimar, edebiyatçı ve uzman kişilerden teşkil etmesini önermekteydi. Ülkemizde, kültür mirasının korunmasına ilişkin ilk yasal düzenleme, 1951 yılında çıkarılan 5805 sayılı Kanunla yapılmış ve oluşturulan “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” ile taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına ilişkin ilk uygulamalar başlatılmıştır.²⁰ Ayverdi, eski eserlerin tescili konusunda, kendi ifadesiyle ‘halk sanatı’ ve ‘devlet sanatı’ gibi ayırımların olmaması gerektiğini, ikisinin birbirini tamamladığını

Ayverdi, eski eserlerin tescili konusunda kendi ifadesiyle ‘halk sanatı’ ve ‘devlet sanatı’ gibi ayırımların olmaması gerektiğini, ikisinin birbirini tamamladığını belirtmektedir.

belirtmektedir, şöyle ki; kentlerdeki önemli, büyük anıtlara gerekli önemin verilmesi, buna karşılık genellikle sivil yapılar, hazireler, çeşme ve namazgâhlar, bazen de yerel özellik arz eden meydancıklar, bina kitabeleri, mezar taşları vb. ikinci, üçüncü derecede sayılanların önemsenmemesi ya da küçümsenmesi eğiliminin önüne, tescil yoluyla geçilebileceğine dikkat çekmektedir. Ayverdi, yüzyıllar boyunca inşa edilen, oluşturulan ve biri diğerinin gelişmesinde çok önemli işlevler üstlenen, kendisinin, “ikisi birbirinin mütemmimi (tamamlayıcı unsuru) ve tekâmüllerinde (gelişmelerinde) birer safhadır” diye nite-

lendirdiği bu iki sınıftaki eserlerin bir bütün dâhilinde ele alınması ve tescil edilmesi gereğini sıklıkla dile getirmektedir. Eski eserlerin düzenlenmesinde, yapıların katiyetle aslına uygun olmasına, ayrıntılara, malzemenin özgünlüğüne uygun onarım yapılmasına ve bütünün bozulmamasına özellikle dikkat çekmekte ve yapılan bazı yanlış uygulamaları örnek göstermektedir: “Meselâ bir medrese tâmir olunurken ilâve olunan renkli lambiriler nisbetleri alt üst etmiştir. Kezâlik bir derz yapılırken mevcûdundan daha itinâlı olmaması, görünür yerlerde çimento kullanılmaması ve umumî bir ifâde ile âbidenin çehresini, mânâsını değiştirmemeye itinâ gösterilmesi mecbûriyet altına alınmalıdır.”²¹

Ayverdi’nin mimarlık tarihi ile ilgili bir diğer önemli araştırması “Türk ve Bizans Mimari Unsurları” başlıklı makalesidir.²² Ayverdi bu yazısında, Türk ve Bizans yapım teknikleri, kullanılan mimari öğeler ve malzeme çeşitliğine ilişkin değerlendirmeler yapmakta; duvarlar, cephe, kemerler, pencere ve kapıları kıyaslamakta ve her iki mimarideki bezemeleri irdelemektedir.

Yazar makalede, öncelikle Bizans ya da horasan denilen harcın özelliklerini, Bizanslılar ve Türkler tarafından nasıl kullanıldığını anlatmakta, kaba inşaat için farklı malzemelerin tercih edildiğini belirtmektedir. Bizanslıların genellikle Bakırköy küfeki taşı ve Karamürsel silisli kum taşı kullandıklarını, duvar ve cephe kaplamaları ile döşemeler için “Sina” tabir ettikleri Afyon civarındaki taşocaklarından çıkarılan renkli taşları tercih ettiklerini yazmaktadır. Türk mimarisinde ise kumtaşının yerine Bakırköy taşının kullanıldığını, Marmara mermerine ise, dayanıklılığından ötürü merdiven, söve,

¹⁷ Makaleler, s. 428.

¹⁸ a.g.e., s. 430 - 432.

¹⁹ a.g.e., s. 431 - 432.

²⁰ Daha sonraki yıllarda eski eserlerle ilgili yürürlüğe giren düzenleme, 1973 tarihli “Sit” kavramının getirildiği 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’dur; bu Kanunla koruma parsel ölçeğinden alan ölçeğine taşınmış, buna paralel olarak Kurulun yetki, sorumluluk ve görev alanları genişletilmiştir. Kültür Varlıkları’na ilişkin olarak; halen 1983’de kabul edilen, 1987 yılında 3386 sayılı kanunla değişik ve 5226 sayılı kanunla yeniden düzenlenen, 2011 yılında bazı değişiklikler yapılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüktedir. Bkz. URL: <http://www.korumakurullari.gov.tr/TR,89114/tarihce.html>.

²¹ Makaleler, s. 434.

²² a.g.e., s. 43 - 51.

döşeme ve sütun başlıklarında yer verildiğini, taşın ve renkli renksiz her cins mermerin kullanımının her iki mimaride açıkça farklı olduğunu belirtmektedir.

Tuğla kullanımının Bizanslılarda çok yaygın olduğunu, Türklerde ise kısmi olarak yer verildiğine dikkat çeken yazar, ahşap işleme sanatının ve demir işçiliğinin Türk mimarisinde çok önemli bir yeri olduğunu; buna karşılık Bizans mimarisinde ahşabın kullanımı hakkında pek bir veri bulunmadığını, demirden yapılan mimari elemanların ise, kısıtlı olarak görüldüğünü ifade etmektedir. İnşa tekniklerine de değinen yazar, Bizanslıların kilise, manastır vb. yapılarını çoğunlukla tuğla ya da alması şeklinde taş ve tuğladan inşa ettiklerini; Türklerin ise kesme taş kullandıklarını, uygun malzeme bulunmadığında taş ve tuğlanın yapı malzemesi olarak tercih edildiğini ancak tuğla ile inşaat yapmadıklarını belirtmektedir. Makalede; her iki mimarideki sütun takımı ve başlıkları, söveler, pencere ve kapı açıklıkları ile bezemeler ilişkin ayrıntılı açıklamalar ve bilgilere yer verilmiştir.

Ayverdi bu incelemesinde sonuç olarak, Bizans mimarisinin yoğun bezemeli, ihtişamlı anıtlarının yanında Türk mimarisinin sade ama aynı şekilde görkemli yapılar inşa ettiğini yazmakta, ancak her iki üslubun farklı yöntemleri olduğunu ve birbirine neredeyse zıt özellikler taşıdığını, dolayısıyla ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²³

Ayverdi'nin yukarıda da belirtildiği üzere, çok sayıda yayını bulunmaktadır; on beş kitap ve seksen bir makale yayımlayan yazarın,²⁴ en önemli eserleri "*Osmanlı Mimarisinde Çelebi Mehmet ve II. Sultan Murad Devri, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri ve Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*"

Ayverdi Koleksiyonu: Ta'lik Kit'a, Naksî, 17. yüzyıl sonu-18. yüzyılın ilk yarısı (İAE, s. 167).

Ayverdi'nin yayımladığı eserler içinde "*Osmanlı Mimarisini*" ve "*Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*" üzerine yazdığı sekiz ciltlik külliyyat önemli bir yer tutmaktadır.

üzerine yazdığı sekiz ciltlik külliyyat²⁵ ile Prof. Ömer Lütfi Barkan'la birlikte kaleme aldıkları "*İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*" dir.²⁶ Ayverdi'nin ayrıca "19. Asırda İstanbul Haritası" adlı, kentin tarihsel topografyası üzerine yaptığı çalışması,²⁷ günümüzde de konuyla ilgili uzmanlar tarafından en çok yararlanan başvuru kaynaklardan biridir.

Bu değerli eserlerden 1953 yılında İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü tarafından yayımlanan "*İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*"nden daha ayrıntılı söz etmek yerinde olacaktır; zira bu çok önemli eser, müelliflerinin önsözde de belirttiği üzere, o günün

koşullarında eksik bir baskı olsa dahi, Türk mimarlık ve şehircilik tarihine olduğu kadar İstanbul'un fetihten sonra imar ve iskân ile dini ve sosyal yaşamına da ilişkin çok önemli bilgi ve malzemeler sunmaktadır. Fetihden 1546 yılına kadar kentte kurulan 2500 tane vakfın tahrir defterlerini irdeleyen bu yayın, alanındaki en önemli başvuru kitaplarından biridir. Kitapta, Prof. Ömer Lütfi Barkan, vakıfların hukuki, sosyal ve ekonomik durumlarını değerlendirmiş; Ekrem Hakkı Ayverdi ise, vakıfların ödeneği, vakfedilen emlak ve akarlar ile bu yolla yapılan yapıların kent içindeki dağılımı, konumları ve mevcut durumlarını irdelemiştir. Esere katkıda bulunan bir diğer önemli araştırmacı da o yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde asistan olan Prof. Halil Sahillioğlu'dur. Kitabın giriş kısmında yer alan açıklamada, incelenen evrakın Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Tapu Defterleri arasında 251 numarada kayıtlı olduğu belirtilmektedir. Kitabın sunum yazısında her iki müellif çalışma hakkında şu açıklamayı yapmışlardır: *Vakıflarla ilgili belgelerin her çeşidinin..., çok defa devirlerinin iktisâdi şartlarını, sosyal münâsebetler nizamının özelliklerini, örf ve âdetlerini, aile yapılarını belli eden tarih kaynakları olarak da büyük bir değer taşıdığı bilinmektedir. İstanbul Vakıflarının bugün burada neşretmekte olduğumuz 953 (1546) tarihli Tahrir Defteri'nin ise, bütün bu hususlardan başka, İstanbul gibi zamanına göre büyük bir "dev şehir" in Türkler tarafından her türlü beledi ve medeni tesisleri ile yeniden kuruluşu, iskân ve imarı gibi herbiri XV. ve XVI. asırlar Türkiye'sinin medeniyet ve kültür seviyesini, iktisadi varlığını aydınlatmağa büyük ölçüde yardımcı olabilecek malzemeyi ihtivâ ettiği söylenebilir ve bu bakımdan ehemmiyetinin büyük olması lâzımgelir.*²⁸

²³ Makaleler, s. 42 - 63.

²⁴ 100 Yaşında Bir Osmanlı..., s. 175-182.

²⁵ a.g.e., s. 175-176.

²⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, Ömer Lütfi Barkan, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) târihli*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü yayını, 1970.

²⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Haritası* (Haritalar 45 x 60 boyutlarında 20 levha. Harita için açıklama ve fihrist 27 sayfa), İstanbul Fetih Cemiyeti yayını, İstanbul, 1958.

²⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, Ö. L. Barkan, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri...s. V - VI.*

Ayverdi
Koleksiyonu:
Mekke ve
Medine
Tasvirleri
1145/1733
(İAE, s. 203).

Ayverdi
Koleksiyonu:
Tezkiretü'l
Ebniye 17-
18. yüzyıl,
(İAE, s. 129).

3. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Hat ve Sanat Eserleri Koleksiyonu

Ayverdi'nin yukarıda da kısaca değinildiği üzere, hat ve nadide sanat eserlerinden oluşan koleksiyonunun temelini kayınpederi Hattat Aziz Efendi tarafından hediye edilen tuğra, besmele, hat örnekleri ile Mısır'da yazmış olduğu iki Kur'an teşkil etmiştir. Bilahare muhtelif yollardan satın aldığı hat levhaları ve murakkalarla²⁹ koleksiyonunu genişletmiştir. Bu eserlerin onarımını da üstlenen Ayverdi, 550 levha, 200 tefsir, 33 Kur'an, çok sayıda yazma, hilyeler vd. içeren çok önemli bir koleksiyona sahip olmuştur. Ayrıca vefkli³⁰ örtü ve giysiler, tezhip, çini ve minyatürler, cam eşyalar, yağlıboya tablolar, ciltler, nâdide kumaşlar ve işlemler, yazı sanatına ait malzemeler ile bu seçkiyi zenginleştirmiştir. Kendi ifadesine göre bu koleksiyonlar ile mimarlık

Ayverdi
Koleksiyonu:
Şevket Dağ (1876
- 1944) II. Selim
Türbesi (İAE, s.
375).

tarihi araştırmaları arasında yakın bir ilgi vardı; Ayverdi, bu eserler olmasaydı sekiz ciltlik Osmanlı Mimarisi'ni yazamazdım demiştir.³¹ Bu koleksiyondan önemli parçalar ve mimari çalışmaların-

dan oluşan bir seçki, ölümünün 30. yılında İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde 5 Kasım 2014 günü açılan geniş kapsamlı bir sergiyle tanıtılmış ve bir de katalog yayımlanmıştır.³²

KAYNAKLAR

- 1- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Makaleler*, İstanbul Fetih Cemiyeti yayınları, İstanbul, 1953.
- 2- *Ekrem Hakkı Ayverdi 1899-1984, Mimarlık Tarihçisi ve Restoratör, Koleksiyoner*, ed. M. Baha Tanman, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (İAE) yayını (Sergi Kataloğu), İstanbul, 2014.
- 3- *100 Yaşında Bir Osmanlı: Ekrem Hakkı Ayverdi ve Osmanlı Mimarisi Sempozyumu*, 4 Aralık 1999, Ankara, ed. Ayşe Topuz, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı yayını, Ankara, 2002.
- 4- URL 1: <http://ekremhakkiaiverdi.org/hakkinda-yazilanlar/45-hakknda-yazlanlar/93-ekrem-hakki-ayverdi.html>;
URL 2: http://www.kubbealti.org.tr/files/ekrem_hakki_ayverdi_arsivi.pdf; URL 3: www.ekremhakkiaiverdi.com/home.html?start=2.

²⁹ Hattatlar tarafından kaleme alınan güzel yazı örneklerinin bir araya getirilmesiyle elde edilen mecmua, güzel yazı albümüne yanlıs olarak verilen isim; bkz. Kubbealtı Lugatı: URL: www.kubbealtilugati.com.

³⁰ Bir kimsenin isteğine uygun olarak âyet, duâ ve harflerle belli şekillerde yazılmış muska, bkz. Kubbealtı Lugatı: URL: www.kubbealtilugati.com

³¹ Bkz. URL: https://books.google.com.tr/books?id=A3kVaY70UBcC&pg=PA111&dq=vak%C4%B1flar%C4%B1++tahrir+defteri&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=vak%C4%B1flar%C4%B1%20%20tahrir%20defteri&f=false

³² Ekrem Hakkı Ayverdi 1899-1984: Mimarlık Tarihçisi, Restoratör, Koleksiyoner, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 05 Kasım 2014 - 11 Nisan 2015, İstanbul.